

fontosabb balladatípus eljutott vagy kialakult ott is, és ahol a csaszuska megjelent, csak ballada maradt, a hősenek úgyszólván teljesen eltűnt.) Az új stílusú balladák-nál pedig — mint említettem — lényegében lemond a nemzetközi összevetésekről:

Vargyas Lajos életműve minden elismerést megérdemlő, nélkülözhetetlen kézi-könyv. A sokat emlegetett — de kevesek által követett — komplex módszer segítségével európai körképet ad, kijelöli balladai helyünket a világban, amely a tipológia viszonylagos szegényessége mellett is meglehetősen előkelő. A nemzetközi anyag ilyen arányú bevonására eddig úgyszólván nem volt példa, Vargyas nagy mestere: Bartók Béla nyomdokait követi; és ezentúl a külföldi kutatók sem nélkülözhetik a magyar adatokat, továbbá az elfogadott vagy elutasított eredményeket. Mérföldkő és korszakzáró műről van tehát szó, amely mindnyájunk tájékozódását és kutatómunkáját elősegíti. Könnyű bírálnunk, mert minden adatot rendszerezve és értelmezve kapunk és a szerző elméleti hozzáállása is mindvégig világos és sarkított. Még könnyebb azonban a szerzőnek ellenvetéseinkre válaszolnia, mert olyan adatok és tudás birtokában van, amelyekkel egyikünk sem rendelkezik, és olyan kerekded elméletet, rendszert dolgozott ki, amellyel szemben csak hasonlóan nagyszabású koncepció állhat meg. Ne vegye ünneprontásnak polemizáló ismertetésemet, hiszen elejétől mindvégig ő maga is ezen a hangon tárgyalja a legfontosabb kérdéseket, talán majdhogynem helyesebb lett volna kérdés-felelet, vagyis (balladai) párbeszéd formájában egész művét felépítenie, amint ezt az elmúlt századokban az újat publikáló szerzők oly gyakran megtették.

Én mégis azt hiszem, hogy nem eredetelmélete, hanem műfaji jellemzése, a ballada kialakulásáról, fejlődéséről, ábrázolásmódjáról, stílusáról és egyáltalán: költői eszközeiről szóló fejtegetései és eredményei lesznek a legmaradandóbbak, úgyszintén világos és jól körülhatárolt tipológiája is. De alig hiszem, hogy a stílusváltást, a nemzeti-nemzetközi, hagyományos és új stb. kérdéseit is valaha ennél pontosabban megválaszolhatnánk! És ez már önmagában is éppen elegendő eredmény; a mű azonban ennél többről szól: a ballada egész életútját mutatja be születésétől elhalásáig.

Vargyas Lajos hatalmas életműve olyan korszakzáró mérföldkő, amely egyben új balladakutatási irányzatok nyitánya is lehet. Egy feledésbe merülő műfaj teljes életútját világította meg tudományunk fényében.

A mű tartalmához mindenben méltó annak köntöse, magas példányszáma is. Nem kétséges, hogy egyetlen kötet sem fog megmaradni a könyvesboltokban. Mindnyájunk polcán ott a helye!

KATONA IMRE

## Bartók Béla leveleinek margójára

### DEMÉNY JÁNOS ÉRDEMEI A BARTÓK-KUTATÁSBAN

1935-ben az induló Vigiliában jelent meg Bartókról egy lelkes fiatal fró himnikus elragadtatású tanulmánya. Demény János azóta is művelődéstörténetünkben egyedülálló körütekintő és tervszerű munkával gyűjtötte össze és gyűjti ma is a legnagyobb magyar zeneszerző életére és személyére vonatkozó dokumentumokat. A Zeneműkiadó egyik legnagyobb és legsikeresebb vállalkozása a Demény János szerkesztésében most megjelent monumentális mű, a „Bartók Béla levelei”. A 717 nagyalakú oldalon 1096 Bartók-levelet közöl, és ezek címzettjeiről 71 oldal jegyzetet. Bár az előző négy kisebb terjedelmű kötet után ez a legnagyobb Bartók-leveles-

könyv, még mindig nem mondhatjuk, hogy összes leveleit tartalmazza. Az első kötet Kodály Zoltánnak, a Művészeti Tanács elnökének ötletére készült el 1947 végén, és akkor még csak a családi levelek javát tartalmazta. A második kötet 1951-ben már sok német és angol nyelven fogalmazott levelet közlöt fordításban. Az 1955-ben kiadott vasok 3. kötet „a Duna-völgyi népek testvériségének manifesztációjaként” magyar, román és szlovák tudósok bőséges gyűjtését adta közre. Végül 1971-ben a negyedik kötet sok olyan, eredetileg idegen nyelvű (német, angol, olasz) kiadásokban megjelent levelet közöl, amely itt jelen meg először magyar nyelven. Ez a négy kötet azonban már évek óta antikváriumokban sem volt föllelhető. A három évtizede megindult Bartók-dokumentáció a vártnál és reméltnél is szélesebb körű anyagot hívott elő a rejtekekből. A magyar könyvkiadás, ezúttal példátlan élelmes-séggel, nem várva meg a gyűjtés viszonylagos befejezését, egymásutáni sorrendben francia, német, olasz és angol nyelven is kisebb-nagyobb válogatásokat tett közzé, nem egyszer jelentős külföldi kiadókka karöltve. A roppant méretű nemzetközi hozzájárulást a külföldön szétszóró levelezés hazairányításához Szigeti Józsefnek, a New York Times-ban megjelent tanulmánya indította meg. Demény János érdeme Bartókkal három világrészről összeköttetésbe került szakemberek és más érdekeltek fölfedezése és megközelítése. Ezt persze csak úgy tudta megvalósítani, hogy mögötte Bartók olyan híve és szakértője állt, mint Szabolcsi Bence. De rajtuk kívül Bónis Ferenc, Denijs Dille, Ujfalussy József és még számos Bartók-kutató és rajongó működtött közre, hol nyalábra való iratanyagga, hol csak egy-egy fölvilágosító mondatla a roppant munka sikeréhez. Így sikerült Bartók 18 éves korától 64 évesen bekövetkezett haláláig, tehát 1899 és 1945 között tekintettel lenni minden elküldött levélre. A csaknem negyedszázadra nyúló munka gondos előkészítéséhez hozzájárult Demélyné Benedict Elza több száz levélre rúgó fordítása. A kötet szerkesztőjével nemegyszer vitatkoztam arról, van-e értéke az 1000 fölötti számú levelek nem csekély részben üzleti jellegének, és igaz-e a Bartók stílusára tett rideg jelző? Az előszóban Demény maga Bartók három, egész életére szóló tevékenységét találja föl a levelekben: az alkotóét, a népzeneudósét és a zongoraművészt. Ehhez azonban éppen ez a vasok kötet még egy jelentős oldalát mutatja be a nagy muzsikusnak, akiről a levelek angol kiadása alkalmával már írtam a Nagyvilágban: az íróét. Ne felejtjük el, Bartók a századfordulón kezdte meg levelezését, és akkor, meg a következő években úgyszólván nincs magyar író, még a legnagyobbak közül való sem, aki a szecesszió cifraságot és szubjektívizmust kedvelő stílusigénye alól ki tudta volna vonni magát. Bartók első soraitól kezdve a klasszikus magyar stílus és a későbbi objektívizmus kifejezője és megtestesítője. A hazai kritikái kiadásoknak az utóbbi évtizedekben hibákkal és hiányokkal bővelkedő terméséből messze kiválik a szerkesztő Demény János a megértő közreműködő és kivitelező, a debreceni Alföldi Nyomda gondosságával készült mintaszerű kötete. Filológusoknak és nyomdászoknak valóságos mintakötetként lehet kezébe adni ezt a funkcionális hivatását teljesítő könyvet.

Demény János másik, évtizedeken át készült műve Bartók életrajzának dokumentumokban való összegyűjtése, négy, összesen 1000 oldalra rúgó tanulmánya, a kitűnő Zenetudományi Tanulmányok, sajnos, csak szakemberek birtokában rejlő négy kötetben közölt négy életrajzi fejezete (1954—1962). Ma már a nemcsak külföldön egyre növekvő, de részben fordítások révén itthon is elérhető, és szerencsére magyar szerzők tollából is gyarapodó Bartók-irodalom olvasói bizonyára igénylik már ezt az adat- és tényyszerű háttérét Bartók életének és művészetének. Ideje egy egyszerű, de olcsó kiadásban, nagy példányszámban a szaktudomány kiadványaihoz hozzá nem férő Bartók-rajongók tömegei számára hozzáférhetővé tenni ezt a nélkülözhetetlen dokumentációt. Ujfalussy József a Levelek-kel egyidejűleg 3. bővített kiadásban megjelent kitűnő Bartók-életrajzának hasznos kiegészítője lenne ez a terjedelmes, de szükséges kötet. Sőt, ez a leveleskönyv és az életrajzi dokumentáció egymást kiegészítve még a Bartók-kutatás hézagait is segít megtalálni és kitölteni.

## A NEMZETEK TESTVÉRISÉGÉÉRT, – PATRIOTIZMUSA ÉS INTRENACIONALIZMUSA

Első hallásra naivnak hathatott, amikor leírtam, Demény kételkedett is benne, hogy a 9 éves korában írt A Duna folyása éppúgy őselményén alapszik, mint emberi környezete Nagyszentmiklóson, Nagyszöllősen, Nagyváradon, Besztercén, Pozsonyban, sőt még Szegeден és Békésben is. Közben persze a századeleji főváros szellemi áramlatain ment át, hogy ne csak azoknak, hanem az őket előidéző politikai mozgalmaknak is szembeszegüljön. 1903. június 18-tól december 16-ig mind a 24 levelének elejére odaírja Kölcsey Himnuszának első sorát. Közben megszakítja a Le a Habsburgokkal változattal. Ezt megelőzően a külön magyar hadsereg kérdése izgatja, majd Ferenc József személyét vitatja. „A mostani állapotok veszedelmen hasonlítanak a 48 előttekhez... Ha a húrokat végsőkéig feszítik, csak forradalom lehet a vége” — írja 1903-ban. A Kossuth-szimfónia keletkezésének ideje ez, amelyben a Gotterhalte travesztiját hamarosan fölfedezik. Magyarország legszebb szobrának Fadrusz János kolozsvári Mátyás királyát tartja. Gorkijról vitatkozik, Kubelikért lelkesedik, szerbekkel ismerkedik. Érdekes a levelek címzettjeinek jelentős részeseése a szomszéd népek zenetudósai között. Román levél van 130, szlovák 25, ukrán 7, török 5, horvát 4, lengyel 2, bolgár 1. Ezek közé azonban nincsenek beszámítva a szomszéd államokban élő magyar muzikusokhoz írt levelei. Ezek együtt az összes levelek mintegy 30 százalékát adják össze.

Ma már nehéz elképzelni, hogyan történhetett, hogy a Matica Slovenska évtizedekig vonakodott attól, hogy az ingyen, majd később jelképes összegért följajlott szlovák gyűjtést kiadják. A románok is az 1913-ban általuk kiadott első gyűjtés után nem voltak hajlandók elfogadni az ajándékot. Mindenesetre vigasza lehetett Bartóknak abban, hogy a szomszédok között is akadtak olyan szakértők, akik közül nem egy egész életén át segítő munkatársra volt, vagy mint jelentős román muzikus mindent megtett elismertetéséért. Így például Ion Busiția, Dimitrie G. Kiriac, Ion Bianu, Emil Isac, George Georgescu, Constantin Brailoiu, Octavian Beu. Vagy a szlovák Anton Baník, aki diákkorától mindenben segítette. Vinko Zganec a horvát, Rajna Kacarová a bolgár, Philaret Kolessa az ukrán, Adolf Chybinski a lengyel és Ahmed Adnam Saygin a török népzene és népdalgyűjtés terén állt rendelkezésére.

Bartók közép-európai—balkáni népzene gyűjtésének megismertetése a magyarsággal csak egyik fele volt tudományos tevékenységének. Amire életében csak kis részben került sor, az utóbbi években-évtizedekben valósult meg csaknem teljes egészében. Saját román, szlovák gyűjtésének kiadását éppúgy nem érthette meg, mint nagy amerikai munkájának, a Parry-féle jugoszláv gyűjtésnek megjelenését. A bolgár ritmusról és a török népzeneéről szóló tanulmányai sejtetik, milyen távolra terjeszthette volna ki tevékenységét, ha nem várakozásra, vonakodásra, óvakodásra talált volna a Duna-völgyi gyűjtések gyors kiadásával. A Népszövetség Szellemi Együttműködési Bizottságába való beválasztása, ennek prágai és genfi konferenciáján való részvétele nemzetközi, valójában világméretűvé érezte tágulni népzene-gyűjtői úttörését. Capekkel való barátkozása (aki 1936-ban lakásán is fölkereste Pesten) adta az ötletet, hogy őt terjessze elő a világszervezet elnökének. „Az én igazi vezéreszmém... , amelynek mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válás minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem — amennyire erőmből telik — szolgálni zenében” — írta 1931. január 10-én Octavian Beu román muzikologusnak. Egyetlen jelentős külföldi kritikusa vagy inkább ellensége, Adorno ezt nem értette meg benne, a népzene elemeit magába olvasztó művészetében.

Bartók gyönyörű levélgyűjteményét végigolvasva megbizonyosodunk felőle, hogy a modern magyar irodalomban és művészetben nem volt olyan alkotó, aki három világrész annyiféle országában, annyiféle népe között fordult volna meg, korának annyi jelentős művészeivel és tudósával ismerkedett volna meg. Tanulságos lenne összeállítani nagy zeneszerző kortársainak és muzikusainak róla való véleményét,

rá vonatkozó emlékeit, itt-ott elszórt följegyzéseit. Sajnos, az idő haladtával az ő nemzedéke már alig érhető utól, de fiatalabb rajongói, mint Jehudi Menuhin a maga megható visszaemlékezésével fájdalmas nosztalgiát ébreszt bennünk az elmulasztott alkalmak miatt.

Fölvetődik a kérdés, a levelek nyugati címzettjeinek hazáját vizsgálva, melyik lehetett mindazok között az országok között Bartók szívéhez legközelebb álló. Ki merem mondani véleményemet: Svájc. Amikor az egyik napilapban Werner Fuchss, volt pesti svájci követ Bartók és Svájc című könyvét ismertettem, kihúzták következtetésem indokait. Ezek a következők voltak: szerette Svájcot, mint a természet földön található szépségeinek válogatott gyűjteményét, mint egy elégedett parasztság hazáját és végül mint többnyelvű népek államszövetségét. Nem véletlen, hogy aláírta, sőt nézetem szerint Babitscsal együtt ő fogalmazta, a magyar írók, művészek és tudósok 1918. november 2-án kelt nyilatkozatát és kiáltványát az emberiséghez, a magyarság békevágyáról és a nemzetek testvériségéről. (*Zeneműkiadó, 1976.*)

GÁL ISTVÁN

## A Rábától a Szeretig

### NÉPRAJZI KÖNYVSZEMLE

1970-ben, amikor a nagysikerű „Röpülj, páva!”-vetélkedő után megélenkült a népi kultúra iránti figyelem, kevesen hittek tartósságában. Múló jelenségnek vélték. Még azok is kételkedtek, akik korábban, az ellenkező előjelű években rendületlenül bíztak felszínre törésében. Bármeddig is tart, ma már visszatekintve elmondható, hogy az 1970-es évek közművelődésének egyik jellemző vonása a néphagyományok megnövekedett és fontosabbá lett szerepe.

A könyvkiadás, zeszetben nem tartott lépést az igényekkel. Két-három éve, úgy tetszik, kezd kiegyenlítődni a kettő közötti különbség. Soha annyi néprajzi tárgyú könyv nem jelent meg magyarul, mint manapság. A kiadványok nagyobb fele azonban nem központi kiadóknál és nem Magyarországon, hanem vidéken és a szomszédos szocialista országokban lát napvilágot. Az utóbbiak nem minden esetben kerülnek könyvtári forgalomba. Gyakran a szakember is hetekkel, hónapokkal később értesül róluk.

Könyvszemlének az utóbbi egy-másfél esztendő néprajzi kiadványai egy részének számbavétele. Hangsúlyozzuk, hogy a gazdag könyvterméshez képest az áttekinthetőség megközelítően sem teljes. A válogatás szempontjával az szolgált, hogy számos azonos vagy hasonló típusú könyv jelent meg. Közös vagy eltérő vonásaik kiemelése a mai néprajzi törekvéseket segít megérteni. Azzal a tudattal kalauzoljuk az olvasót, hogy az alább ismertetendő kiadványok egyenként mind terjedelmesebb, önálló bemutatást érdemelnének. Ezt azonban a szakfolyóiratoknak kell részletes kritikai állásfoglalás kíséretében vállalniuk.

\*

A mai magyar néprajzi kutatás legtekintélyesebb sorozata az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény. Kevesen tudják, hogy kisebb-nagyobb szünetekkel 1940 óta jelenik meg (szerkeszti: Ortutay Gyula). A tizennyolcadik kötet, Szabó Lajos gyűjteménye, a *Taktaszadai mondák* (Bp., 1975. Akadémiai Kiadó) annyiból renthagyó, amennyiben a sorozat eddig elsősorban meséket adott közre. Ez a második alkalom,